

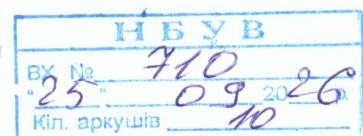
Рецензія

на дисертацію **Волошина Дмитра Андрійовича**
«Адаптивні стратегії та практики українських бібліотек в
умовах суспільних криз (2014-2026 рр.)»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»

Актуальність теми дисертаційного дослідження визначається зростанням ролі бібліотек у забезпеченні інформаційних, освітніх, культурних і соціальних потреб суспільства в умовах нестабільності. Сучасні кризові явища істотно впливають на організацію бібліотечної діяльності, змінюючи умови доступу до інформації, способи комунікації з користувачами, загострюючи проблеми збереження бібліотечних фондів та організації роботи персоналу. За таких обставин особливого значення набуває здатність бібліотек виконувати їх традиційні функції та водночас змінювати форми і напрями діяльності відповідно до нових суспільних потреб.

В українських реаліях проблема адаптації бібліотек набуває особливої ваги у зв'язку з тривалим впливом кризових чинників, які послідовно змінювали умови їх функціонування. Пов'язані насамперед із російською агресією, що набувала різних проявів, та доповнені пандемійними обмеженнями, ці кризові чинники спричинили суттєві зміни в організації бібліотечного обслуговування, у підходах до збереження фондів і цифрових ресурсів, розвитку дистанційних форм роботи, зміцнення інформаційної безпеки та взаємодії з різними категоріями користувачів. Загалом динаміка суспільних змін упродовж останнього десятиліття зумовила необхідність розгляду не лише окремих способів реагування бібліотек на складні обставини, а й процесу їх поступового пристосування до повторюваних і нових викликів.



У цьому контексті науковий інтерес становить дослідження послідовності змін у бібліотечній діяльності протягом 2014–2026 рр. Такий часовий підхід дає змогу простежити, як організаційні, технологічні та соціокультурні рішення, сформовані в один кризовий період, трансформувалися та застосовувалися в інших умовах. Показовим є досвід пандемії COVID-19, під час якої бібліотеки активно розвивали дистанційні послуги, цифрові канали комунікації та нові способи організації роботи, що надалі набули іншого змісту й практичного значення в умовах повномасштабної війни. Відтак адаптація бібліотек постає не як сукупність ізольованих реакцій на окремі події, а як процес накопичення, переосмислення та трансформації практичного досвіду.

Актуальність обраної проблематики посилюється тим, що в науковій літературі достатньо широко представлено дослідження окремих напрямів діяльності бібліотек у періоди війни, пандемії, цифрових трансформацій та соціальних криз. Водночас потребує подальшого узагальнення досвід функціонування українських бібліотек у тривалій ретроспективі, яка охоплює різні за характером кризові періоди та дає можливість виявити спільні й відмінні механізми реагування на них. Недостатня систематизованість такого досвіду, а також розширення соціокультурної ролі бібліотек у роботі з різними вразливими категоріями населення, визначають наукову і практичну значущість обраної теми.

Саме необхідність комплексного осмислення трансформації бібліотечної діяльності в умовах суспільних криз, виявлення наступності адаптаційних практик та визначення напрямів їх подальшого розвитку зумовлює актуальність дисертаційного дослідження Дмитра Андрійовича Волошина.

Наукова новизна, достовірність та обґрунтованість результатів дослідження автора на тему «Адаптивні стратегії та практики українських бібліотек в умовах суспільних криз (2014–2026 рр.)» визначаються

актуальністю поставленого наукового завдання, комплексним характером дослідження та використання сукупності взаємодоповнювальних методів.

Методологічну основу роботи становлять історичний, історіографічний, історико-порівняльний, системний та емпірико-соціологічний підходи, які передбачають застосування методів спостереження, систематизації, класифікації, узагальнення та опитування.

Зокрема, систематизація, класифікація та узагальнення дозволили структурувати основні виклики, що постають перед бібліотечними установами в умовах суспільних потрясінь, визначити характер їх впливу на різні напрями бібліотечної діяльності та простежити відповідні зміни у формах і способах обслуговування користувачів. Аналітично-оглядовий метод забезпечив комплексне опрацювання наукових джерел, статистичних матеріалів, офіційних вебресурсів бібліотек та міжнародних нормативно-правових документів, а метод опитування доповнив дослідження емпіричними матеріалами щодо читацьких практик військовослужбовців, звільнених із російського полону, та ролі книги у підтримці їхньої внутрішньої стійкості, української ідентичності й психоемоційного стану.

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному дослідженні адаптивних стратегій і практик українських бібліотек упродовж 2014–2026 рр. Д. А. Волошиним систематизовано основні суспільні виклики, що зумовлювали трансформацію бібліотечної діяльності, та розкрито наступність адаптаційних механізмів у різні кризові періоди. Обґрунтовано положення про те, що практики, сформовані бібліотеками під час пандемії COVID-19, надалі трансформувалися та використовувалися в умовах повномасштабної війни, що засвідчує не ситуативний, а накопичувальний характер адаптаційного досвіду.

Важливим результатом є також уточнення понятійного апарату дослідження, систематизація напрямів діяльності бібліотек у забезпеченні інформаційної та психологічної стійкості суспільства, а також розкриття їхньої ролі у підтримці внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, ветеранів, біженців та представників інших соціальних груп. Окрему увагу приділено читацьким практикам військовослужбовців, зокрема, ролі книги й читання в умовах воєнного досвіду, що розширює уявлення про соціокультурний потенціал бібліотек у кризових ситуаціях.

Обґрунтованість положень і висновків підтверджується опрацюванням значного масиву наукових, статистичних, нормативних та практичних матеріалів, а також результатами емпіричного дослідження читацьких практик звільнених з російського полону українських військовослужбовців. На основі отриманих результатів автором сформульовано рекомендації щодо подальшого вдосконалення адаптивних механізмів бібліотек та їх використання в умовах суспільних криз.

Основні результати дослідження знайшли належне відображення в опублікованих працях здобувача. Загалом за темою дисертації опубліковано 16 праць, серед яких 4 статті у фахових виданнях України, 2 статті у зарубіжних наукових виданнях, 8 публікацій, що засвідчують апробацію результатів дослідження, та 2 праці, які додатково відображають його зміст. Матеріали дисертації апробовано на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, що забезпечило обговорення основних положень роботи у фаховому науковому середовищі.

Комплексне застосування зазначених методологічних засад, аналіз значного масиву джерел та емпіричних матеріалів, а також апробація основних результатів у наукових публікаціях дають підстави вважати сформульовані в дисертації положення, висновки та практичні

рекомендації достатньо обґрунтованими. Одержані результати узгоджуються з метою і завданнями дослідження та в сукупності розкривають особливості формування, трансформації й застосування адаптивних механізмів українських бібліотек в умовах суспільних криз.

Практична спрямованість дисертації визначається розробленими автором підходами до використання адаптивного досвіду українських бібліотек у кризових умовах. Узагальнені результати дослідження можуть бути враховані при організації роботи бібліотек різних типів, плануванні нових форм обслуговування та підготовці програм, орієнтованих на потреби населення в умовах суспільних потрясінь. Особливу цінність у цьому контексті становлять узагальнені практики роботи з внутрішньо переміщеними особами, військовослужбовцями, ветеранами, членами їхніх родин, українцями за кордоном, особами, звільненими з російського полону, та іншими групами, які потребують додаткової інформаційної, соціальної й культурної підтримки.

Окремий практичний напрям становлять результати вивчення читацького досвіду військовослужбовців, звільнених із російського полону. Виявлені у ході опитування особливості ставлення до книги та читання можуть бути використані під час формування спеціалізованих бібліотечних послуг і програм підтримки, зокрема, із застосуванням бібліотерапевтичних практик. Це створює підґрунтя для подальшого розвитку роботи бібліотек із військовослужбовцями та іншими категоріями користувачів, які зазнали травматичного досвіду.

Матеріали та висновки дисертації мають також потенціал для використання у викладанні дисциплін бібліотечного, інформаційного, документознавчого та культурологічного спрямування, а також можуть бути залучені до подальших досліджень трансформації бібліотечної діяльності в умовах криз.

Характеристика основних положень роботи. Дисертаційна робота має обсяг 280 сторінок, з яких 203 сторінки становить основний текст. Її структура охоплює анотації українською та англійською мовами, перелік умовних скорочень, вступ, три розділи, що об'єднують дев'ять підрозділів, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел і літератури (371 найменування) та два додатки. Побудова роботи відповідає послідовності вирішення поставлених завдань і дає змогу простежити розвиток дослідження проблеми від її теоретичного осмислення та історичних передумов до аналізу сучасних форм бібліотечної діяльності.

Вступ формує концептуальну основу дослідження: у ньому визначено його мету й завдання, об'єкт і предмет, окреслено методологічний інструментарій, наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача й результати їх апробації.

У першому розділі автор зосередив увагу на формуванні наукового підґрунтя роботи. Опрацювання історіографії дало змогу визначити основні напрями вивчення діяльності бібліотек у кризових ситуаціях, зокрема в умовах пандемій, збройних конфліктів, цифрових трансформацій та російсько-української війни. На цій основі Д. А. Волошин окреслює методологічні засади дослідження та впорядковує понятійний апарат, необхідний для подальшого аналізу адаптивних практик бібліотек. Відтак розділ виконує не лише оглядову, а й методологічну функцію, створюючи основу для розгляду історичного та сучасного досвіду.

Другий розділ переносить увагу безпосередньо на кризові обставини, у яких відбувалася зміна бібліотечної діяльності. Аналіз у загальних рисах охоплює широкий історичний контекст функціонування бібліотек під час криз і збройних конфліктів XIX–XX ст., детально –

основні етапи новітнього українського досвіду, а саме від початку російської агресії у 2014 р. до повномасштабного вторгнення. Окреме місце відведено пандемії COVID-19 та зумовленим нею організаційно-технологічним змінам. Такий підхід дає можливість простежити не лише реакцію бібліотек на окремі загрози, а й накопичення ними досвіду, який надалі набув нового змісту. У цьому контексті показовим є зіставлення практик книгозбірень, сформованих у період карантинних обмежень, із рішеннями, що застосовувалися після 2022 р. для забезпечення безперервності роботи, збереження фондів і реагування на безпекові виклики.

У третьому розділі результати попереднього аналізу розглянуто крізь призму зміни функціонального призначення бібліотек та їхньої участі у забезпеченні суспільної стійкості. Значну увагу приділено роботі з населенням, постраждалим від війни, зокрема внутрішньо переміщеними особами, військовослужбовцями, ветеранами, членами їхніх родин, також автор приділяє увагу роботі бібліотек в інших країнах з українськими біженцями. Окремо проаналізовано діяльність бібліотек переміщених закладів вищої освіти щодо забезпечення повноцінного перебігу освітнього, наукового й культурно-мистецького процесів. Завершальний підрозділ розширює функціональний вимір дослідження, аналізуючи діяльність бібліотек з посилення інформаційної, ментальної та психологічної стійкості українців, з протидії дезінформації, підвищення медіаграмотності, застосування бібліотерапії в умовах війни. Особливе місце в цьому контексті посідає дослідження ролі книги й читання у досвіді українських військовослужбовців, звільнених із російського полону.

Таким чином, зміст дисертації побудовано за принципом поступового розширення дослідницької перспективи: від визначення теоретичних і понятійних засад — через встановлення історичних та

суспільно-політичних чинників трансформації — до осмислення сучасних соціальних функцій і адаптивних практик бібліотек. Така композиція забезпечує взаємозв'язок між окремими частинами роботи та дає змогу розглядати адаптацію українських бібліотек як процес, що формується під впливом послідовних криз, накопиченого досвіду та зміни суспільних потреб.

Дисертаційне дослідження Д. А. Волошина вирізняється цілісністю підходу до вивчення адаптивних процесів у діяльності українських бібліотек та поєднанням історичного матеріалу із сучасним практичним досвідом. Водночас результати роботи дозволяють **порушити окремі питання, подальше опрацювання яких могло б розширити дослідницьку перспективу.**

Автор, завдяки ретельному аналізу дослідницької літератури та матеріалів українських медіа, акумулював великий масив інформації щодо діяльності українських бібліотек в кризових умовах, але при цьому в тексті переважно не наводить конкретних прикладів тих чи інших форм роботи, виключенням є лише перелік заходів з бібліотерапії (с. 192). Натомість згадки про конкретні ініціативи українських бібліотечних спеціалістів, актуалізуючи фактичну базу дослідження, додали би переконливості авторським висновкам.

Автором ґрунтовно описано низку новітніх бібліотечних сервісів для ВПО, ветеранів та їхніх родин (бібліотерапія, курси адаптації, медіаграмотність). Водночас робота стала би більш переконливою у практичному вимірі, якби автор охарактеризував зворотній зв'язок, тобто окреслив соціальний ефект та психоемоційний вплив цих заходів на їх учасників та, ширше, користувачів бібліотек у громадах.

При розгляді історичного та сучасного досвіду функціонування бібліотек під час війни та епідемій, перспективним видається проведення більш детального компаративного аналізу з міжнародними протоколами

кризового реагування та збереження культурно-документальної спадщини, що застосовувалися бібліотечними установами в інших регіонах світу під час локальних збройних конфліктів чи надзвичайних ситуацій у ХХІ столітті.

Зазначені зауваження не ставлять під сумнів основні результати дисертаційного дослідження, а пропонують способи поліпшення його сприйняття та визначають напрями подальшої розробки порушеної проблематики. Проведене дослідження має завершений характер, містить самостійні наукові результати, розширює уявлення про можливості бібліотек щодо реагування на суспільні кризи та безумовно сприяє утвердженню ширшого та більш сучасного уявлення про суспільну функцію бібліотек.

Проведене Волошиним Дмитром Андрійовичем дослідження є самостійною завершеною науковою працею, у якій комплексно розглянуто адаптивні стратегії та практики українських бібліотек в умовах суспільних криз упродовж 2014–2026 рр. Отримані результати характеризуються науковою новизною, належним рівнем обґрунтованості та мають теоретичне і практичне значення для подальшого осмислення трансформацій бібліотечної діяльності в кризових умовах.

За змістом, структурою, характером одержаних результатів та їх апробацією дисертаційна робота відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 року), а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022

року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 507 від 03 травня 2024 року).

Сукупність одержаних результатів свідчить про досягнення поставленої мети та розв'язання визначених у роботі наукових завдань. Дисертація Волошина Дмитра Андрійовича за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» відповідає встановленим вимогам до дисертаційних досліджень, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії.

Рецензент:

кандидат філософських наук,
завідувачка відділу формування
інформаційних ресурсів
Фонду Президентів України
Національної бібліотеки
України імені В. І. Вернадського



М. Б. Кушнарьова

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
підпис <u>М. Б. Кушнарьова</u>
ЗАСВІДЧУЮ
учений секретар <u>Гол. Р. В. Торова</u>

